դեն։ Ու սայլը տիրութեան և մահու բուրում մը թողած՝ կ'անցնի ամայի փողոցէն։ —

Զանազանութիւնը պարզապէս մէկ երկու պարագաներու մէջ է, որոնք Վարուժանի քով կը տեսնուին՝ կամ իբրեւ իր կողմէն աւելցուցած՝ ինչպէս զինուորին գինովութիւնը եւն. և կամ իրին բնութեան հարկէն. ինչպէս աղօթքն ու ատելութիւնը նահատակներու երեսին, կամ մոմերն ու մամերուն աղօթքը անոնց համար, և արտասուաթոր բուռ մը վարդը՝ գեղանի կոյսէն նուէր. պարագաներ որոնք գոյութեան իրաւունք չէին կրնար ունենալ Զօպանեանի քով։

Հետաքրքրականը հեղինակներու հոգեբանութիւնն ու նկարագիրն է որ հոն կը շօշափուի կարծես։

Զօպանեանը՝ վերլուծող և իրապաշտ, որ վիպագրի շունչը կը զգացնէ, ֆրանսական դպրոցի տպաւորութեամբ։ Իր քով՝ միջօրէի տաքը, փողոցի ամայութիւնը՝ կրկնապէս կ'աւելցնէ ձիուն խոնջէնքը. ու փողոցը՝ զոր ինք դրած է հոն, իրական փողոցն է, Բերայի մեծ փողոցը, ուր կը մտնէ ընթերցողն ալ տեսարանին իրականութիւնն ապրելու՝ ամբողջ սեւութեան և սարսուռին մէջ։

Մինչ Վարուժան կը թոչի երեւակայութեան թեւերուն վրայ։ Այսպէս, հակառակ որ երեկոյեան ժամուն, մայրամուտին, կեանքը աշխատանոցէն դուրս, փողոց կը զեղու եւ անկէ տուն, Վարուժան կ'երեւակայէ ամայութիւն. անշուշտ երեւակայական է նաեւ փողոցը՝ քանի որ անուն չի տար։ Բայց Վարուժան արուեստագէտ մըն է, ոսկեզօծ գծերով կը շըրջանակէ պատկերները. և ահա անոնց հմայքը կ'աւելնայ։ Վարուժանի մեծ ձիրքն է այդ, թէեւ իմաստասէրն ու քննադատը միշտ նիւթին արժէքն է որ պիտի պնդեն իրբեւ իրականութիւն հանդէպ ձեւին որ երեւակայական պիտի մնայ միշտ։

*
* *

Նմոյշ մ'ալ երկրորդէն, ուր թէպէտ համեմատաբար նուազ է հեռեւողութեան աստիճանը, բայց միշտ կայ։

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱՐՑՈՒՆՔՆԵՐԸ (ՉՕՊԱՆԵԱՆ)

«Արշալոյսի ձայներ», էջ 10–12.

Ոչնչութեան ծոցէն դեռ այգն առաջին
Չէր նըշուլած. քաոսին մէջ անսահման...
Եւ ահա տենչն ըստեղծելու արթընցաւ
Ամենակալ Տիրոջ գոգին մէջ անբաւ...

Տրտմեցաւ Տէր, մըթագնեցան իր աչքեր.
Եւ այն անհուն հեշտութիւնն որ կ'ուռեցնէր
Իր արարչի լանջն՝ հեռացաւ, նուազեցաւ.
Եւ մեծ յուզմամբ մը լեցուած, Տէրը լացաւ,
Եւ արտասուաց այն կայլակներն հըրեղէն
Զորըս քաշեց վիշտն իր աչաց հնոցներէն,
Խաւարին ծոցն հոսեցան և կազմեցին
Աստղերն աղու, աստղերը գանձ քերթողին։

Նիւթին իսկութիւնն ու հմայքը հոս ալ նոյնն է երկուքին մէջ։ — Աստուած որ միայնութենէն (ըստ Զօպանեանի՝ մեղքէն) խռոված՝ կը յուզուի ու կ'արտասուէ, և այդ աստուածային արցունքներէն կը ձեւանան երկնքի աստղերը։

Ընթերցողն իսկոյն պիտի անդրադառնայ որ Զօպանեանի քերթուածը ծանր է ու զանգազ. իր ասպարէզը արձակն է՝ քընական ու վիպական շունչով. մինչ Վարուժան նիւթն այնքան արուեստով կը ներկայացնէ որ՝ կը մոռցընէ մեզ նմանութիւնն ու հեռեւողութիւնը։ Նկարագիրները դարձեալ յստակ են և խօսուն. մին հաւատացեալ հոգի, միւսն հեթանոս։

Հ. ԵՂԻՍ. ՓԷՋԻԿԵԱՆ

❀ ՏԻԵԶԵՐՔԻ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ ❀

Արեւային դրութեան վերջին ուսումնասիրութիւններն իսկ դեռ չէին լուծած աստղերու գաղտնիքը։ Միայն վերջերս երեւցան ինչ ինչ մեկնութիւններ աստեղային տիեզերքի մասին։

Աստղերու դիւր՝ մինչեւ 20րդ կարգ՝ շուրջ 37 միլիարի կը հասնի։ Բայց աւելի հեռաքըրքրականը՝ տիեզերքի տարածութիւնն է, որուն համար անհրաժեշտ է աստղերու հեռաւորութիւնը չափել։

Դեռ 1900ին միայն 50 աստղի, իսկ այսօր 1500 աստղի հեռաւորութիւնը գտնուած է եռանկիւնաչափական հաշիւներով։

Kapteyn 1904ին գտաւ որ աստղերու մեծամասնութիւնը երկու խմբական հոսանքներու կը վերաբերի, որոնք Յարգզոզի երկու հակադիր ծայրերը կը դիմեն, և Արեւուն համեմատութեամբ՝ 31 և 18 հազարամեայ երագութիւն ունին երկվայրկեանի մէջ։ Ասկից և ուրիշ մանրամասնութիւններէ կարելի է տիեզերքի մերձաւոր տարածութիւնը նշանակել։

Օր. համարելով որ 6րդ կարգի աստղ մը այն հեռաւորութեան վրայ է որ 100 տարիէն մեզի հասնի իր լոյսը, (լոյսի երագութիւն՝ 300,000 հզրմզր. երկվրկ. մէջ) 11րդ կարգի աստղ մը անկէ 10 անգամ աւելի հեռուն պիտի ըլլայ, այսինքն 1000 տարիէն պիտի հասնի մեզի իր լոյսը. 16դի մը լոյսը՝ 10,000 տարիէն, 21դի մը՝ 100,000 տարիէն եւն.։ Բայց այս կէտին ալ՝ դեռ շատ հեռու ենք տիեզերքի սահմանէն։

Աստղերու զանգուածն ու բացարձակ մեծութիւնը կը չափուի աստղերու հեռաւորութեանց, դիրքը կը չափուի աստղերու հեռաւորութեանց, կրկնաստղերու և շողշողումի աստիճանին հաշիւներով։ Ամէնէն մեծ աստղերու զանգուածը Արեւու ծանրութեան տասն անգամէն աւելի չէ. իսկ ամէնէն փոքրիկներունն ալ՝ ոչ նուազ քան արեւուն կէս կշիռը։

Ներքին փայլի տեսակէտով կան որ Արեւէն 500,000 անգամ աւելի շողշողուն են, կան ալ որ 50,000 անգամ աւելի նուազ։

Ցաւալի տեսակէտով շատ մեծ տարբերութիւն կայ աստղերուն մէջ. Արեւէն 10 միլիոն անգամ մեծ աստղեր կան, ինչպէս Պէրէկիօզը. և գաճաճներ՝ որոնց մէջ է մեր Արեւն ալ։

Աստղերու խտութիւնն ալ զանազան է։ Սիրիոսի ընկեր գաճաճ աստղը կապարէն 3000 անգամ աւելի խտութիւն կամ թանձրութիւն ունի. մինչ ամէնէն հսկայ աստղերը կրնան մինչեւ իսկ միլիոն անգամ նուազ թանձր ըլլալ քան մեր օդը։

Արդի հիւլէական դրութիւնը կ'օգնէ աստղերուն բացարձակ մեծութիւնը գտնելու. իսկ բացարձակ և երեւութական մեծութեան ձեռքով ալ կը գտնենք անոնց հեռաւորութիւնը։

Այլեւս կարելի է ըսել որ տիեզերական դրութիւնը կազմուած է անթիւ և հսկայ աստղերէ՝ իրարմէ անհուն հեռաւորութեամբ. և անոնք կը ներկայանան մեզի որպէս տարածուն աստղեր, գունտեր կամ պարուրաձեւ միգամածներ։ Միգամածներու թիւը ներկայիս 2 միլիոն կը հաշուեն, և կը համարին որ անոնց ամէն մէկը միլիարով աստղեր կը պարունակէ, որ մեզի ամպի մը երեւոյթը կու տայ հեռաւորութեան պատճառով։ Շատ հաւանական է որ մեր պարունակը կամ զանգուածն ալ այս միգամածներէն ըլլայ։

Հուսկ մինչ զանգուածի մը ներսը՝ աստղերու միջին երագութիւնը 30 հզրմզր. է երկվայրկեանի մը մէջ, անդին պարուրաձեւ միգամածներունը 2000 հզրմզր.ի կը հասնի։ Ահա իրականութիւն մը որ մեր երեւակայութեան ամէնէն յանդուգն խոյանքն ալ կը գլէ կ'անցնի։

Խօսելով արեւու զօրութիւնի վրայ (ջերմութիւն, լոյս, եւն.), զանազան մեկնութիւններ եղած են ցարդ անոր ծագումը բացատրելու։

Ոմանք նիւթին հետզհետէ պաղումէն, ուրիշներ արեւային զանգուածին կծկումէն, բայց հաւանական մեկնութիւնը կ'ենթադրէ նիւթին՝ ուժի վերածումէն (Transformation de la matière en énérgie)։ Այս մեկնութեամբ կ'ընդունինք որ զանգուածը անփոփոխ տարր մը չէ. ուժի կայունութեան օրէնքը հիմ կը դառնայ երկրիս դրութեան, ուր նիւթը կը ներկայացնէ այս ինչ չափով ուժի համազօրը։ Եւ որպէս զի ամբողջ արեւային զանգուածը ուժի վերածուի, կը կարծուի թէ հազար միլիար տարի հարկաւոր է։ Եւ այդ վերջին պահն հասնելուն՝ մարդկութիւնը պիտի ջնջուի ցուրտէն։

***

digitised by A.R.A.R.@